

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De verkiezingen van maart 1970

Stouthard, P.C.

Citation

Stouthard, P. C. (1971). De verkiezingen van maart 1970. *Acta Politica*, 6: 1971(1), 18-28. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451315>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451315>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

In april en mei van dit jaar werd aan 2500 kiesgerechtigde Nederlanders gevraagd te willen meewerken aan een interview. Deze interviews zouden mede de gegevens moeten verschaffen waaraan een aantal opvattingen over de werking van op representatie gebaseerde democratieën kunnen worden getoetst. Ook in veertien andere landen vinden of vonden dergelijke onderzoeken plaats; zij zijn geïnitieerd door de University of Michigan in Ann Arbor, V.S.¹ Aangezien ook het stemgedrag diende te worden onderzocht, werd besloten de interviews kort na een verkiezing te houden, i.c. na de verkiezing van de Provinciale Staten van maart 1970. Dit bood de mogelijkheid om dit onderzoek ook als een verkiezingsstudie te zien. Omdat kort voor de verkiezingsdatum de opkomstplicht werd afgeschaft, is het mogelijk geworden de kenmerken te analyseren van die kiesgerechtigden die van hun kiesrecht geen gebruik hebben gemaakt.

De steekproef² is samengesteld uit de kiesregisters en is a-select van aard: iedere kiesgerechtigde Nederlander had een gelijke kans om in de steekproef te komen. De steekproefomvang bedroeg 2500.

Op dit tijdstip (1 november 1970) zijn 1838 voltooide interviews beschikbaar. Dat betekent een uitval van 26,5 %, die voornamelijk door weigeringen ontstaan is (14 %). In hoeverre dit zou kunnen leiden tot vertekening is af te leiden uit de tabel, die als bijlage is bijgevoegd (tabel A). Hierin is de uitslag van de verkiezingen voor de Tweede Kamer van 1967 voorzover die kon worden gereconstrueerd uit de gegevens van de vermelde 1838 interviews vergeleken met die van het V.U.-onderzoek van 1967³ en met de officiële gegevens. Over het algemeen zijn de verschillen met de officiële cijfers niet groter dan die van het V.U. onderzoek, dat een hogere response rate haalde, én in de te verwachten richting: te lage aantallen voor niet-stemmen en stemmen op de BP, de CPN en de PSP. Alleen de categorie 'weet niet' zal groter zijn; dit is te verklaren uit het grotere tijdsverloop tussen het tijdstip van stemmen en het tijdstip van interviewen.

De groep van kiesgerechtigden die in 1970 niet heeft gestemd, is in de Tilburgse steekproef kleiner dan zij in werkelijkheid was: 25,8 tegen 31,1. Boven-

¹ Aan de opzet en voorbereiding van dit onderzoek in Nederland is meegewerkt door prof. W. Miller en dr. J. Rusk van de University of Michigan; prof. dr. H. Daalder, prof. dr. A. Lijphart, drs. H. Molleman en drs. S. Piersma van de Rijksuniversiteit Leiden; drs. R. Mokken en drs. Stokman van de Gemeentelijke Universiteit Amsterdam; dr. E. Bijnen, drs. F. Heunks, J. Janssens en prof. dr. Ph. Stouthard van de Katholieke Hogeschool Tilburg. Het onderzoek is uitgevoerd door het Sociologisch Instituut van laatstgenoemde instelling onder leiding van de heer Heunks.

² Een verantwoording van de steekproef is verkrijgbaar bij het Sociologisch Instituut van de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

³ *De Nederlandse kiezers in 1967*. Sociaal-wetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit, afd. Politicologie. Agon Elsevier 1967.

dien is het percentage voltooide interviews dat is afgenomen bij vrouwen wat kleiner dan het percentage vrouwen in de volledige steekproef. Beide discrepanties zijn vermoedelijk te verklaren via de factor politieke belangstelling. Naargelang men minder geïnteresseerd is in het politieke gebeuren zal men eerder weigeren om geïnterviewd te worden: niet stemmers en vrouwen zijn minder in politiek geïnteresseerd, en zullen dus in sterkere mate een interview weigeren.

In het navolgende zal worden nagegaan welke verschuivingen zich in het stemgedrag hebben voorgedaan vergeleken met 1967 en welke kenmerken de niet-stemmers onderscheiden van degenen die wel hebben gestemd.

Veranderingen in kiesgedrag.

In de tabellen 1, 2 en 3 is weergegeven welke verschuivingen zich ten opzichte van 1967 hebben voorgedaan.

Tabel 2 geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

1 – Vooral bij die groepen, die in 1967 geen gebruik maakten van hun kiesrecht, dan wel op de Boerenpartij stemden, dan wel op grond van hun leeftijd nog geen kiesrecht bezaten, vindt men hoge percentages niet-stemmers. Dit geldt ook voor degenen die niet meer weten hoe zij in 1967 hebben gestemd en voor degenen die toen blanco of ongeldig hebben gestemd. Bij al deze groepen ligt het percentage niet-stemmers boven de 40 %.

2 – Onder degenen die in 1967 wel op een partij hebben gestemd is het percentage niet-stemmers het hoogst bij de Boerenpartij-kiezers (51 %), bij de kiezers van D'66 (37 %) en bij de PSP-stemmers (34 %). Het percentage niet-stemmers is dus het hoogst bij de anti-establishment- of protest-partijen.

3 – Bij de aanhang van de grotere partijen is het percentage niet-stemmers het hoogst bij de KVP-(24 %) en PvdA-stemmers (19 %), het laagst bij de ARP-(10 %) en VVD-stemmers (16 %), waarbij zij aangetekend dat deze percentages alle onder het totaalcijfer (26 %) liggen.

4 – Indien de partijen beschouwd worden naar het percentage konstante kiezers (de kiezers die zowel in 1967 als in 1970 voor een bepaalde partij stemden in procenten van het aantal dat in 1967 voor die partij of op een verwante verbonden lijst stemde) dan vindt men deze volgorde: SGP (90 %), GPV (86 %), ARP (76 %), CPN (72 %), PvdA (68 %), CHU (68 %), VVD (68 %), KVP (65 %), PSP (47 %), D'66 (36 %). De laatste plaats van D'66 is des te opmerkelijker indien men bedenkt dat het stemmenpercentage op deze partij – in tegenstelling tot b.v. de PSP – is toegenomen.

5 – De groep kiezers, die in 1967 op grond van hun leeftijd nog geen kiesrecht bezaten, onderscheidt zich in kiesgedrag van de overige kiezers doordat zij in sterkere mate niet-stemde, op D'66 of de PPR stemde en in mindere mate op de PvdA, de KVP, de VVD en de combinatie van de drie grote confessionele partijen.

Tabel 1, stemmenindeling 1967 en 1970 over de gehele steekproef in absolute aantallen

1970	1967	CPN	PSP	PvdA	D'66	ARP	KVP	CHU	VVD	BP	SGP	GPV	overige	blanco	willig	g.a. niet	willig	g.a. niet	willig	g.a. niet	TOTAAL	
niet	niet																					
niet	46	7	11	68	32	16	101	21	28	18	1	1		16	10	25	73				474	
CPN	23	23	1	8	2	1								3		1	3				42	
PSP			13	4	1	1	1														23	
PvdA	1		3	160	4	1	2	2	4	2		1		1		5	7				193	
PPR	2		1	10	3		6	1								1	7				30	
PAK-gr.	2		1	72	2		3	2	1	1						2	10				96	
PAK-kl.				15			4	1													22	
D'66	3	1	2	14	31	5	16	5	12	4				2	1	7	16				119	
ARP				1		97		2	2							3	11				116	
KVP	3			1	2		233	3	3		1					1	18				264	
CHU	1			4	1	6		68	1	1				1			6				90	
PCG						4		9	1												14	
CCP	3					17	43	1	2	1				1		5	2				75	
VVD	8	1	1	3	6	2	5	5	119	1		19				4	11				166	
SGP	2			1	1	1											1				25	
GPV				2	1	5						6				2	2				11	
overige	2			2	1	1	2	1	4												17	
g.a. ong.																						
blanco				1										4							6	
wil niet				1																		
zeggen	4			1			3									35	2				49	
weet niet							1									1	1				6	
TOTAAL	77	32	32	365	86	157	420	116	175	35	21	7		29	47	61	177				1838	

Tabel 2, waar gingen de stemmen heen? (partijkeuze verkiezingen Provinciale Staten 1970 in percentages van partijkeuze bij verkiezing Tweede Kamer 1967)

1970	1967	CPN	PSP	PvdA	D'66	ARP	KVP	CHU	VVD	BP	SGP	GPV	overige	blanco	willig	g.a.	willig	g.a.	willig	g.a.	TOTAAL	
niet	niet																					
niet	60	22	34	19	37	10	24	18	16	51	5			41	57	41	25,8				41	
CPN	72	72	3	2	2	1								2	10	2	2,3				2	
PSP			41	1	1	1	0										1,3				2	
PvdA	1		9	44	5	1	0	2	2	6		14		8	3	2	10,5				4	
PPR	3		3	3	3		1	1						2		4	1,6				4	
PAK-gr.	3		3	20	2		1	2	1	3				3		6	5,2				6	
PAK-kl.				4			1	1								1	1,2				1	
D'66	4	3	6	4	36	3	4	4	7	11				2	11	7	6,5				9	
ARP				0		62		2	1					5	5	6,3					6	
KVP	4			0	2		55	2	9					2	2	3	14,4				10	
CHU	1			1	1	4		59	1	3	5					3	4,9				3	
PCG						3		8	1								0,8					
CCP	4					11	10	1	2	3				8	3	1	4,1				1	
VVD	10	3	3	1	7	1	1	4	68	3	90			7	7	6	9,0				6	
SGP	3			0	1	1						86				1	1,4				1	
GPV				1	1	3										3	0,6				1	
overige	3			1	1	1	0	1	10							3	0,9				1	
wil niet																						
zeggen	5			0			1							74	3	2	2,7				2	
weet niet							0							2	5	3	0,3					
blanco,																						
ong., g.a.				0													14				1	
	101	100	99	100	98	104	98	101	103	99	100	100		100	100	100	100,1				100	
	(77)	(32)	(32)	(365)	(86)	(157)	(420)	(116)	(175)	(35)	(21)	(7)		(61)	(30)	(177)	(1838)					

(1) 'Overige' omvat slechts 1 kiezer.

Tabel 3, waar kwamen de stemmen vandaan? (partijkeuze bij verkiezingen Tweede Kamer 1967 in percentages van partijkeuze bij verkiezing Provinciale Staten 1970)

1970	1967		CPN	PSP	PvdA	D'66	ARP	KVP	CHU	VVD	BP	SGP	GPV	wil niet zeggen	weet niet	overige blanco, ong., g.a.	te jong	TOTAAL	
	niet	10																	
niet	10	1	2	14	7	3	21	4	6	4	0	2	5	4	15	98%	(474)		
CPN	55	55	2	19	5	2	4								2	7	99%	(42)	
PSP			57	17	2	4	4										13	99%	(23)
PvdA	1	1	2	83	4	1	1	1	2	1		1	3	1	4	104%	(193)		
PPR	7	7	2	33	10	1	20	3	3			2	3	2	23	99%	(30)		
PAK-gr.	2	2	1	75	2		3	2	1	1			2	2	10	99%	(96)		
PAK-kl.				68			18	5	5						9	100%	(22)		
D'66	3	3	2	12	26	4	13	4	10	3		1	6	2	13	100%	(119)		
ARP	1	1	1	1	1	84	88	2	2				3	9	101%	(116)			
KVP	1	1	0	0	1	7	76	1	1				0	7	99%	(264)			
CHU	1	1	4	4	1	29	64	7	7					1	7	99%	(90)		
PCG	4	4				23	57	1	3				7	1	100%	(14)			
CCP	5	5	1	2	4	1	3	3	72	1	76		2	7	100%	(75)			
VVD	8	8	1	4	4	4	3	3	3				2	4	100%	(166)			
SGP						45										4	100%	(25)	
GPV						6	12	6	6	24		55					100%	(11)	
overige	12	12	12	6	6	6	12	12	6	24			12	6	6	96%	(17)		
wil niet zeggen	8	8	2			6	6						71	4	8	99%	(49)		
weet niet blanco						17	17						17	50	17	101%	(6)		
ong., g.a.																			
TOTAAL	4,2	1,7	1,7	19,9	4,7	8,5	22,9	6,3	9,5	1,9	1,1	0,4	2,6	3,3	1,6	9,6	99,9%	(1838)	

Bij vergelijking van kiezers die in 1970 niet stemden met degenen die toen wel stemden naar hun stemgedrag in 1967 kan men het volgende vaststellen – daarbij kwantitatief onbelangrijke groepen buiten beschouwing latend –:

- 1 bij de niet-stemmers zijn, in vergelijking met de stemmers, kiezers die niet meer weten hoe zij in 1967 gestemd hebben, kiezers die in 1967 op de Boerenpartij hebben gestemd, in 1967 nog niet-kiesgerechtigden en D'66-stemmers oververtegenwoordigd, en in deze volgorde naar afnemende sterkte;
- 2 daarentegen zijn kiezers die in 1967 op de ARP, VVD, CHU of PvdA stemden ondervetegenwoordigd bij de niet-stemmers van 1970, eveneens in afnemende graad in deze volgorde. Ten aanzien van de KVP is het verschil gering.

Uit de tabellen 1, 2 en 3 is in principe af te leiden waar het verlies en de winst van de verschillende partijen heenging resp. vandaan kwam. Deze analyse wordt evenwel bemoeilijkt door het vóórkomen van gecombineerde lijsten, te weten de beide PAK-lijsten, de lijst van de protestants-christelijke combinatie en de gecombineerde lijst van KVP, ARP en CHU. Om de analyse te vereenvoudigen is daarom tabel 4 opgenomen, waarin de verliezen en winsten van de verschillende blokken zijn vermeld in percentages van de steekproef. Ter vergelijking is daarin tevens de tabel opgenomen zoals die voorkomt in het verslag van het V.U.-onderzoek uit 1967.

Tabel 4, wisselende kiezers (1) volgens 'De Nederlandse Kiezer in 1967' en het Tilburgse onderzoek 1970

	1967			1970		
	bij	af	saldo	bij	af	saldo
	(in procenten van de steekproef)					
PvdA + PSP + PPR	3	4	-1	4,7	6,5	-1,8
KVP + ARP + CHU	5	7	-2	4,4	11,6	-7,2
CPN	1	0	+1	1,0	0,5	+0,5
BP	1	4	-3	0,3	1,7	-1,4
D'66	6	-	+6	4,8	3,0	+1,8
VVD	3	2	+1	2,6	3,0	-0,4
SGP + GPV	0	0	0	0,6	0,2	+0,4
overige	4	6	-2	0,9	14,4	-13,5
niet stemmers (2)	-	-	-	23,3	1,7	+21,6
	23%	23%		42,6	42,6	
	(989 van 4292)			(782 van 1838)		

(1) Onder 'wisselende kiezers' is hier verstaan: degenen die bij één van de twee verkiezingen een ander electoraal gedrag vertoonden dan bij de andere verkiezing in termen van de hier gehanteerde categorieën. Ook het niet-stemgerechtigd zijn is hier als electoraal gedrag gezien en ondergebracht bij 'overige'.

(2) Bij 'De Nederlandse Kiezer' opgenomen onder overige.

Tabel A, verkiezingsuitslag 1967 in percenten op basis van

	steekproef Tilburg '70	V.U.-onder- zoek '67	off. geg.
niet gestemd	4,6	2	5,1
KVP	25,3	25	24,5
PvdA	22,0	23	21,7
VVD	10,5	11	9,9
ARP	9,5	9	9,1
CHU	7,0	8	7,5
BP incl. afspl.	2,1	3	4,5
D'66	5,2	6	4,1
CPN	1,9	2	3,3
PSP	1,9	2	2,7
SGP	1,3	1	1,8
GPV	0,4	1	0,8
overige	0,0	1	2,3
blanco	0,9	2	1,5
ongeldig	0,4	1	1,2
weet niet	3,7		—
wil niet zeggen	2,8	3	—
geen antwoord	0,4		—
	100,0	100	100,0
	N = 1661 *	N = 3949 *	

* Niet-stemgerechtigden zijn buiten beschouwing gebleven.

Bij vergelijking van deze twee tabellen dient men wel voor ogen te houden dat deze maar op beperkte schaal mogelijk is. Op de eerste plaats dient men te bedenken dat intra-blok-wisselingen in de cijfers voor 1970 niet tot uitdrukking zijn gebracht en dat dit voor de cijfers van 1967 wel het geval is. De gegevens voor 1970 vormen dus een onderschatting voor de werkelijke omvang van het aantal wisselingen. Op de tweede plaats dient vermeld te worden dat de groep 'overige' ook de kiezers omvat die bij de voorafgaande verkiezing nog niet-stemgerechtigd waren. Voor het V.U.-onderzoek was dat de verkiezing voor de Provinciale Staten van 1966, voor het Tilburgse onderzoek de verkiezing voor de Tweede Kamer van 1967. Bij het V.U.-onderzoek beliep dit aantal 2 % van de steekproef, bij het Tilburgse onderzoek 9,6 %.

Indien men deze laatste categorie buiten beschouwing laat en de intra-blok-verschuivingen negeert in zoverre die via combinatie-lijsten verliepen, komt men tot een percentage wisselaars van 21 % voor 1967 en van 38 % voor 1970. De grootste bijdrage hieraan komt uiteraard van die kiesgerechtigden die in 1970 niet hebben gestemd. Hoe deze groep is samengesteld is in het voorgaande in voldoende mate beschreven.

Een tweede belangrijke component in de totale turnover is de groep 'overige'. De omvang van deze groep is enigszins geflatteerd doordat hierin ook zijn opgenomen de respondenten die zeiden niet meer te weten hoe zij in 1967 hebben gestemd. Aangezien hiervan echter meer dan 40 % in 1970 niet heeft gestemd, kan het vertekend effect nooit groot zijn. De grootste bijdrage komt uit de aard der zaak van diegenen die in 1967 nog te jong waren om te kunnen stemmen. Ook deze categorie is in het voorgaande voldoende gedetailleerd behandeld.

Als derde valt het grote negatieve saldo voor de drie grootste christelijke partijen op. Uit alles blijkt dat het lek het grootst geweest is via de KVP. Welke van de drie partijen primair verantwoordelijk is voor de winst van 4,4 % is door het voorkomen van de twee combinatielijsten waarbij deze partijen betrokken waren niet na te gaan.

Als volgend belangrijk punt blijkt uit tabel 4 nogmaals het wat instabiele karakter

Tabel 5, stemmenverdeling 1970 en te verwachten verdeling bij Tweede Kamer verkiezingen

	Prov. Staten 1970		Tweede Kamer 'morgen'		
	abs.	%	abs.	%	
niet stemmers	474	26	135	17	
weet niet	6	0	173	308	
CPN	42	2	45		
PSP	23		15		
PvdA	193		335		
PPR	30	364	30	391	21
PAK-gr.	96		8		
PAK-kl.	22		3		
KVP	264		344		
ARP	116		139		
CHU	90	559	108	595	32
PCG	14		3		
CCP	75		1		
D'66	119		180	10	
VVD	166		201	11	
SGP	25		24		
GPV	11	36	12	36	2
overige *	17		11	1	
blanco af					
ongeldig	6		22	1	
rest **	49		49	3	
	1838	99%	1838	100%	

* BP, Lijst Volleman, BR, CDU, ov.

** Geen antwoord, wil niet zeggen.

ter van de D'66-aanhang. Geen enkele partij heeft zo'n grote *relatieve* turnover als deze.

Tenslotte de drie bij het PAK betrokken partijen: relatief gezien ontloopt de turnover van dit blok die van de drie christelijke partijen als geheel en die van de VVD niet of nauwelijks. Binnen deze groep is de PSP duidelijk de minst stabiele (de PPR heeft uiteraard nog geen electoraal verleden). Het verliescijfer van dit blok is aanmerkelijk kleiner dan dat van het confessionele blok. Bij vergelijking van de opgaven omtrent het feitelijk stemgedrag met de antwoorden op de vraag: 'Wanneer er morgen verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn, hoe zou U dan stemmen?' (Tabel 5) valt het volgende op:

- 1 de fractie kies-gerechtigden, die zeggen niet te zullen gaan stemmen is aanmerkelijk kleiner dan de fractie, die bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in april 1970 niet hebben gestemd;
- 2 deze grotere opkomst zou het meest ten goede komen van D'66 en de VVD; in absolute én relatieve zin zou D'66 het sterkst profiteren;
- 3 de gecombineerde lijsten – Progressief Akkoord, de Protestants-Christelijke Groepering en de combinatie van de drie grote confessionele partijen – worden niet of nauwelijks genoemd als combinatie. Men kan uiteraard op uiteenlopende gronden tot een samen-optrekken besluiten; uit deze gegevens kan men toch wel concluderen dat het argument van stemmenwinst weinig steekhoudend is;
- 4 opmerkelijk is het negatieve saldo van de PSP, die stemmen zou verliezen aan de PvdA. Misschien is hier sprake van een negatief 'band waggon'-effect;
- 5 tenslotte – maar wie zal dat nog verbazen – blijkt opnieuw het relatief stabiele karakter van de vier protestantse partijen.

In tabel 6 is tenslotte weergegeven hoe de verkiezingsuitslag er uit zou zien in vergelijking met die van 1967 op steekproefbasis indien de kiezers zich zouden gedragen conform het gegeven antwoord op de vraag hoe zij zouden stemmen als er morgen verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn. Van de kiezers die als antwoord 'weet niet' gaven is aangenomen dat zij op dezelfde manier zouden stemmen (incl. niet-stemmen) als zij bij de verkiezingen in april hebben gedaan.

Kenmerken van niet-stemmers

Indien men op grond van in het buitenland verricht onderzoek zou moeten voorspellen welke kenmerken het sterkst samenhangen met het al dan niet ter stembus gaan, dan zou men tot de conclusie komen dat dit opleiding en leeftijd zijn, met de opleiding als belangrijkste. De gevolgde opleiding wordt dan beschouwd als indicator voor 'political competence' of 'political efficacy'; de beter opgeleide burger heeft meer politieke interesse, kan beter politieke relevante informatie verkrijgen en verwerken en participeert meer in het politieke ge-

Tabel 6, stemmenverdeling voor 1967 volgens opgave respondent, en voor 1970 naar antwoord op de vraag: 'Hoe zou U stemmen wanneer er morgen verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn' ¹

	1967	'1970'
niet-stemmers	4,6	10,7
CPN	1,9	2,5
PSP	1,9	0,9
PvdA	22,0	18,9
PPR	—	1,9
PAK-gr.	—	0,9
PAK-kl.	—	0,3
D'66	5,2	10,6
ARP	9,5	8,1
KVP	25,3	19,7
CHU	7,0	6,2
PCG	—	0,2
CCP	—	0,6
VVD	10,5	11,4
SGP	1,3	1,3
GPV	0,4	0,8
overige	2,1	0,7
blanco		
ong., g.a.	1,7	1,5
wil niet		
zeggen	2,8	3,0
weet niet	3,7	—
	99,9%	100,2%
	(1838)	(1838)

¹ Ten aanzien van de respondenten die 'weet ik niet' hebben geantwoord, is verondersteld dat zij op dezelfde manier zouden stemmen als zij in 1970 hebben gedaan bij de verkiezing voor de Provinciale Staten.

beuren. Leeftijd wordt gezien als een indicator voor de mate waarin het proces in politieke socialisering zich heeft voltooid en zich stabiele politieke attitudes hebben ontwikkeld.

Ook in het Tilburgse onderzoek bleken dit de twee factoren te zijn die het sterkst met het al of niet stemmen samenhangen. De samenhang tussen leeftijd en wel of niet stemmen was bij dichotomisering van de variabele leeftijd, het sterkst indien men het onderscheid jonger dan 35 jaar en 35 jaar of ouder hanteert. Ten aanzien van de variabele opleiding lag de optimale tweedeling bij 8 jaar of minder dagonderwijs versus meer dan 8 jaar dagonderwijs.

Bij de analyse die betrekking had op 1832 respondenten, zijn 51 respondenten buiten beschouwing gelaten. Deze waren om redenen van gezondheid niet in staat om op de dag van de verkiezingen te gaan stemmen. Van de resterende

1781 respondenten heeft 23,8 % niet gestemd.

De samenhang met leeftijd en opleiding blijkt uit onderstaande tabel:

Tabel 7, percentage kiezers dat niet stemde naar leeftijd en opleiding

	jonger dan 35 jaar	35 jaar of ouder	totaal
8 jaar dagonder- wijs of minder	47,2% (N = 218)	20,6% (N = 646)	27,3% (N = 864)
meer dan 8 jaar dagonderwijs	29,6% (N = 395)	13,4% (N = 522)	20,4% (N = 917)
totaal	35,9% (N = 613)	17,4% (N = 1168)	23,8% (N = 1781)

Uit deze tabel blijkt dat het effect van leeftijd groter is dan dat van het gevolgde onderwijs en dat de werking van beide factoren niet als additief kan worden beschouwd, maar dat er sprake is van een (significante) interactie.⁴

Binnen de groep kiezers onder de 35 jaar met weinig onderwijs, die 12 % van de onderzoeksgroep uitmaakt, is er nog een verschil tussen degenen die in middelgrote of grote steden (C4 en C5 gemeenten) wonen en degenen die in kleinere plaatsen wonen. De percentages niet-stemmers zijn: 61,4 % resp. 39,2 %. Bij de groep van jongere kiezers met meer dan 8 jaar dagopleiding bestaat dit verschil niet.

Los van de factoren leeftijd en opleiding blijkt ook het geslacht van invloed op het al dan niet gaan stemmen: van de mannen stemde 23,1 % niet, van de vrouwen 28,8 %.

In de sfeer van opinies en attitudes verschillen de niet-stemmers van degenen die wel gestemd hebben door een geringere politieke belangstelling. In feite waren deze samenhangen het hoogst van alle onderzochte verbanden. Ook het motief dat het meest werd genoemd als reden om niet te gaan stemmen was gebrek aan politieke belangstelling.

⁴ Voor de gebruikte toetsingsprocedure, zie Ph. C. Stouthard, 'Toetsing en schatting van interactie-effecten in contingentie-tabellen', *Sociale Wetenschappen*, 9 (1966) nr. 4.

Nationaal verkiezingsonderzoek

R. de Hoog, R. J. Mokken, F. M. Roschar en F. N. Stokman

In februari 1970 hebben de hoogleraren van alle politicologische instituten in Nederland een gemeenschappelijke subsidieaanvraag bij de Nederlandse Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek (ZWO) ingediend voor de permanente verzameling van gegevens van periodiek en continu nationaal verkiezingsonderzoek voor algemeen politiekologisch gebruik. Deze aanvraag houdt een voorstel in dat in de toekomst, met ingang van de verkiezingen van 1971, bij elke kamerverkiezing een nationaal verkiezingsonderzoek zal moeten worden gehouden met een in beginsel vaste vragenlijst (continuïteit) en met als algemene doelstelling de snelle produktie van een gave, voor alle politiekologische onderzoekers snel toegankelijke dataverzameling. Hierbij is gezocht naar een organisatievorm waarbij geen enkel universitair onderzoeksinstituut met de volledige organisatie en uitvoering van dit onderzoek wordt belast. Met het oog hierop is een permanente commissie van toezicht ingesteld, die gerecrueteerd is uit alle deelnemende instituten. Deze commissie heeft tot taak het onderzoek voor te bereiden en te begeleiden en op de uitvoering ervan toezicht te houden.¹ Na de toekenning van de subsidie door ZWO voor het onderzoek in 1971 is een van de auteurs, de heer Roschar, aangezocht als projectleider.

Reeds in de subsidie-aanvraag bij ZWO voor het VU-onderzoek van 1967

¹ De leden van de commissie zijn:

drs. D. Boonstra,	Sociaal-Wetenschappelijk Instituut, de Vrije Universiteit, Afdeling Politicologie;
drs. L. P. J. de Bruyn,	Instituut voor Politicologie, (Katholieke Universiteit Nijmegen);
dr. E. J. Bijnen,	Sociologisch Instituut, (Katholieke Hogeschool te Tilburg);
drs. H. van de Graaf,	Sociaal-Wetenschappelijk Instituut, de Vrije Universiteit, Afdeling Politicologie;
drs. F. J. Heunks,	Sociologisch Instituut, (Katholieke Hogeschool te Tilburg);
dr. R. J. Mokken,	Instituut voor Wetenschap der Politiek van de Universiteit van Amsterdam (voorzitter);
drs. H. A. A. Molleman,	Instituut voor Internationale Studiën, Afdeling Politieke Wetenschap, (Universiteit van Leiden);
drs. T. W. J. J. M. Noldus,	Instituut voor Politicologie, (Katholieke Universiteit van Nijmegen);
dr. J. Rusk,	Sociologisch Instituut, (Katholieke Hogeschool te Tilburg);
drs. A. van Staden,	Instituut voor Wetenschap der Politiek van de Universiteit van Amsterdam;
drs. F. N. Stokman,	Instituut voor Wetenschap der Politiek van de Universiteit van Amsterdam;